

Mia Krokståde & Johanna Rivano Eckerdal

Inledning

Det började redan 2014 med att en av redaktörerna för detta nummer, koordinator för Centrum för Öresundsstudier Mia Krokståde, lyssnade på ett inslag i Sveriges Radio P1. Inslaget handlade om skillnader i svensk och dansk grisuppfödning, antagligen föranlett av den då pågående debatten om att danskt griskött borde bojkottas från svenskt håll (främst med argument om den jämförelsevis höga nivån av antibiotika i danskt griskött). En dansk grisbonde intervjuades om dansk grisuppfödning och förklarade att han ger kulingar ett slag mot betonggolvet om han ser att de är för små för att bli lönsamma att föda upp. En svensk grisbonde gavs motreplik och han svarade, på långsam gotländska, att han försöker ge alla kulingar chans till liv. Även om det korta replikskiftet målade upp två skilda bilder av grisuppfödning i Sverige och Danmark var Krokstädes reflektion att länderna har mycket mer gemensamt när det gäller detta, än vad de har som skiljer dem åt¹. Vad som däremot blev tydligt i inslaget var att *berättelserna* om den svenska och den danska grisuppfödningen skiljer sig åt markant. På Centrum för Öresundsstudier började diskussionen om var gränserna går mellan svenska och danska djur, och svenska och danska människors berättelser om djur. Dåvarande föreståndare Fredrik Nilsson och Krokståde talade om att djuren kan vara vänner, fiender, arbetskamrater och föda. Att vi kan vara beroende av dem för vårt uppehälle eller vår status. Att vi kan berätta väldigt olika berättelser om dem, för att förklara varför vi förhåller oss till dem på olika sätt. Samtalen rörde sig kring att det i Sverige och Danmark finns både likheter och skillnader i hur vi betar oss gentemot olika djurarter och hur vi talar om dem. Djuren förändras över gränserna, men de blir också gränsvarelser i sig, som både speglar oss och skiljer ut sig från oss.

Denna diskussion innehöll många intressanta aspekter, med relevans för Centrum för Öresundsstudiers fokus på gränser och rörlighet. Det fattades därför beslut om att bjuda

in fler i samtalet. Resultatet blev en föredragsserie för att undersöka några av frågorna närmare. Centrum för Öresundsstudier, då under Markus Idvalls ledning, anordnade föredragen tillsammans med Kulturen i Lund. Föredragsserien fick titeln ”Djuren! Våra moraliska och nationella gränser”. Under fyra kvällar hösten 2019 bjöds olika personer från Sverige och Danmark in för att tala om moraliska och nationella gränser i förhållande till hästen, fisken, oxen och grisen.

Föredragsserien väckte diskussioner och intresse, vilket är bakgrunden till att vi redaktörer har valt att vidareutveckla temat i text. Ämnet hade mycket kvar att ge och vi önskar också att fler ska kunna ta del av det. I detta temanummer har vi därför bjudit in både föredragshållare från föredragsserien och vänt oss till personer som inte medverkade då, men på olika sätt intresserat sig för djur i forskning och kunskapsförmedling. Vi har bett dem att i sina texter förhålla sig till temat för föreläsningsserien: Djuren, våra moraliska och nationella gränser. Det är ett stort nöje att nu kunna presentera den samling texter som författarna har bidragit med. I detta nummer rör texterna sig kring tre djur - grisen, hästen och oxen. Ni har redan mött individuella grisar, oxar och hästar i omslagets collage av porträtt. I de följande texterna kommer ni att ta del av forskning där ljuset faller på dessa djur från olika håll. Vi är glada över denna bredd av perspektiv och har valt att presentera texterna så att de grupperas per djur.

HÄSTEN

Petra Andersson och Hanna Sassner har undersökt vilken roll hästen får på ridskolor i Sverige. Under ett tidigare forskningsprojekt märkte de att ridlärarna ofta talade om hästarna som sina arbetskamrater, utan att ridlärarna hade blivit tillfrågade om hästens roll. Detta blev Andersson och Sassners ingång till en noggrann genomlysning av hur relationen ser ut mellan de människor och hästar som elever anlitar för ridundervisning. Andersson och Sassner tittar på vad idén om att en häst är en arbetskamrat innehåller. Kan det hästarna gör på ridskolorna kallas för arbete? Vem arbetar de i så fall för, med och åt? De analyserar också hur villkoren skiljer sig åt för de mänskliga arbetskamraterna och de animaliska arbetskamraterna. Benämningen ”arbetskamrat” sätter å ena sidan fokus på att hästarna (också) måste arbeta för sitt uppehälle, men döljer å andra sidan makrelationen mellan ridlärarna och hästarna, där de första har avsevärd makt över de senares liv, död och välmående. Samtidigt skapas en arbetsgemenskap över arterna, som Andersson och Sassner menar behöver undersökas vidare. Genom undersökningen vill författarna uppmärksamma att djurs arbete ofta förbisetts i tidigare forskning. Andersson och Sassner sätter ett givande fokus på makt(o)balansen i relationen, vilket är ett tema som återkommer i fler bidrag.

Joakim Løvgren vill förstå hur riddare under medeltiden använder hästar för att kommunicera makt och status. Efter att ha genomgått flera skriftliga källor använder Løvgren medeltida avbildningar av stridshästar för att återskapa den ridkonst han ser där. Løvgren går igenom olika illustrationer av riddare till häst och finner en ställning som återkommer,

i såväl statyer och kyrkliga kalkmålningar, som illustrerade manuskript och sigill. För att förstå vilken betydelse detta formspråk har arbetar Løvgren för att återskapa ridsituationen, med en specialtränad häst och repliker av äldre utrustning. Løvgren är själv en utövare inom det som kallas historisk *reenactment*, vilket innebär ett närmande till historiska händelser och perioder genom iscensättning och aktiv handling i så tidsenlig miljö som möjligt. I bidraget formulerar Løvgren detta arbete i text såväl som i rörlig bild, vilket ger en intressant inblick i olika former av kunskap, som ett görande och som en beskrivning av detta görande. Utifrån sitt försök, som du kan se i den inbäddade videon, kan Løvgren använda den information han funnit i illustrationerna för att tolka formspråkets betydelse för att kommunicera den medeltida riddarens legitimerade våldsutövning och status som beskyddare. Løvgrens artikel visar inte bara på det nödvändiga samspel som finns mellan symbol, makt och praktik, utan ger oss också ett nytt sätt att undersöka medeltida bildkonst på – genom att utföra återskapande experiment så nära ursprungssituationen som möjligt.

GRISEN

Carina Sjöholm och Erika Andersson Cederholm har forskat om vildsvinsjakt, hur arrangörer och utövare talar om och hanterar vildsvin som art och som enskilda djur. De använder framför allt etnografi, att undersöka genom att delta i aktiviteter och samtal, för att se vilka gränser vildsvinen rör sig genom och runt. Sjöholm och Andersson Cederholm undersöker jägares syn på vildsvin och hittar inte några enhetliga betraktelser, utan berättelser om både skygga, smarta djur och om ohyra att mota bort, om viktigt kött och om oviktiga jakttroféer. Runt dessa bilder vävs också historier om varför olika människor jagar och vad jakten fyller för funktion i Sverige idag. I Sjöholm och Andersson Cederholms text möter vi jägare som skapar berättelser om goda och dåliga sätt att döda och tillvarata vildsvin på, men där jakten i sig inte ifrågasätts att utövarna. Såväl de som jagar som de som tillhandahåller jaktmöjligheter arbetar istället med att ta fram gränser för vad som är ett acceptabelt sätt att förhålla sig till vildsvin, och att få berättelserna att hänga ihop. Sjöholm och Andersson Cederholm visar den snårighet du behöver orientera dig i för att gränserna ska fungera, och för att vildsvinet ska kunna ringas in i all sin nyansrikedom.

Tobias Linné undersöker hur det kommer sig att grisen har blivit ett djur som är så illa sett och behandlat. Linné går igenom hur grisen har gått från att historiskt ha varit ett djur vi lever med och nära, till att ha blivit en bild för sådant vi vill hålla på avstånd – fetma, lathet, dumhet och ofrihet. Linné börjar för över 9000 år sedan i Kina, där grisen domesticerades, och fortsätter via slakteriindustrins utveckling till olika exempel på hur grisen framställs idag. Dessa exempel visar att grisar sällan syns i förhållande till sin faktiska tillvaro, utan oftast agerar som en symbol för illa sedda egenskaper. Linné analyserar hur detta sett att förstå grisen kan vara del i att skapa ett både emotionellt och socialt försvar för köttätande. I bidraget får läsaren möjlighet att förstå vår relation till grisar utifrån det perspektiv som forskningsområdet kritiska djurstudier erbjuder. Denna text kan därför också fungera som en introduktion till forskningsområdet. I

motsats till jägarna i Sjöholm och Andersson Cederholms text sätts här frågetecken kring att människor alls har rätt att döda grisar, vilda eller ej. Linnés bidrag har också koppling till Andersson och Sassners text, där båda ger perspektiv på djur som arbetare. Den domesticerade grisen visar sig ha lika många nyanser som sin vilda släkting, även om nyanserna skiljer sig åt.

OXEN

Tre av texterna handlar om oxen. Lars Hansson tecknar en bred bild av slakteriverksamheten i framförallt Skåne under början av nittonhundratalet, och genom den hur nötkött gått från att ha varit förbehållet de övre klasserna, till att bli ett alternativ även arbetarklassen hade råd med. Chicago blev under slutet av 1800-talet centrum för storskaliga slakterier och från dem spreds såväl livsmedel som produktionsmetoder över världen. En global livsmedelsproduktion växte fram och för Sveriges del var det särskilt gynnsamt att slakterierna producerade för export. För att kunna producera kött som lämpade sig för detta skapades både nya lagar och industriformer i Sverige, samtidigt som slakteriarbetarnas arbetssituation förändrades i grunden. Där arbetare tidigare haft många och varierade arbetsuppgifter under slaktprocessen rörde sig utvecklingen mot löpande band-metoden, där arbetarna fick avskilda, enformiga och repetitiva uppgifter. För de skånska slakterierna var Danmark ett föregångsland. Hansson beskriver hur utvecklingen rör sig vidare till bondekooperativa slakterier och vilken betydelse dessa får för slakteriverksamheten. Hanssons artikel visar inte bara hur det nationella och internationella näringslivet utvecklades, utan också på hur industrialiseringen av slakterier förändrade slakteriarbetarnas arbetsmiljö, ekonomi och status, samtidigt som den som sagt demokratiserade tillgången på nötkött för konsumenterna. Dessa förändringar av arbetarnas situation kan varken sägas vara entydigt positiva eller negativa, då förbättringar inom ett område ofta samsades med försämringar inom andra – helt oavsett hur de djur hade det, som slakteriarbetarna interagerade med under hela den utveckling Hansson beskriver.

Gustav Olssons text tar sin utgångspunkt i ett av föreläsningstillfällena på Kulturen. Olsson var moderator för oxens kväll och hans nyfikenhet väcktes då att ta reda på mer om hur oxar funnits och verkat i närområdet. För att besvara dessa frågor tog han hjälp av en relativt ny databas, Lennart Andersson Palms. Olsson utgår från denna databas för att se vad den kan ge för kunskap om Bara och Torna häraders djurbestand från 1500-talets slut till och med början av 1800-talet. Olsson gör avstamp i mitten av 1500-talet i Skåne, där en av konsekvenserna av det nordiska sjuårskriget blir till ett användbart källmaterial: Sverige tar upp en extraskatt och registrerar då beskattningsbara personer och deras egendom. För att därifrån teckna en bild av mängden och sortens djur som fanns går Olsson igenom såväl data om hur marken brukades och till vad, som vilka djur som förtecknats under olika år. Olsson visar både hur han hittar data, hur han tillämpar den och hur han kontextualiserar den, och ger därigenom en bild av hur databaser av detta slag kan användas. Texten är en undersökning av djurbeståndet i två häradar under fyra

århundraden, men den kan också ses som en introduktion till agrarhistoria, och hur den kan hjälpa oss förstå samhällets utveckling.

Björn Magnusson Staaf sätter i sin text in oxen i ett långt historiskt perspektiv, som börjar i skapelsen och landar i en kohage i nordöstra Skåne 2020. För att få syn på oxars spår genom tid och rum tar Magnusson Staaf hjälp av det teoretiska perspektivet Aktör-Nätverks-Teori (ANT). Det teoretiska perspektivet är en del av det som kallats en posthumanistisk kunskapssyn, som harmonierar särskilt väl med de perspektiv som Andersson och Sassner samt Linné använder. Magnusson Staaf ser hur oxar och nötkreatur medskapar landskap både geografiskt och i våra föreställningsvärldar, där till exempel skånska och danska målningar och musik visar spår av oxars agerande. Magnusson Staaf tecknar en bred bild av den nordeuropeiska historien, där odling och uppfödning av djur har växelverkat för att möta tidens och människors behov. Texten följer också en specifik gård genom århundraden och Magnusson Staaf skriver fram dess kopplingar både utåt mot världen och inåt mot hagen. Gården får vara centrum och exempel på det lokala, det globala, det gamla och det nya. Detta breda perspektiv avrundar temanumret, genom att rymma nyanser på makro- och mikronivå, där djuren agerar tillsammans med, men på villkor av, människorna.

DJUREN OCH COVID-19

De texter som bildar detta temanummer visar att gränser och djur är ett givande raster för att få syn på förhållanden i Sverige och Danmark. Detta raster är synnerligen aktuellt när vi arbetar med slutredigeringen av texterna. Den 11 december 2019 hölls den avslutande föredragskvällen om Djuren och denna kväll låg fokus på grisen. Bara några veckor senare kom de första nyheterna om ett okänt virus som orsakat dödsfall i den kinesiska staden Wuhan. Den 1 januari 2020 stängs en matmarknad i Wuhan eftersom det finns misstankar om att viruset spridits därifrån och en vecka därefter är viruset identifierat som ett nytt coronavirus som får namnet sars-cov-2. På matmarknaden salufördes kött från vilda och tama djur och även levande djur. En sådan miljö innebär risk för att sjukdomar sprids mellan djur och människa genom så kallade zoonotiska virus. Ebola och fågelinfluensan är exempel på sådana sjukdomar som tidigare drabbat världen. Det är ännu inte klarlagt att sars-cov-2 passerade från djur till människa just på den utpekade matmarknaden. Klart är att zoonotisk smitta uppträder när djur av olika slag möts på forcerade vis och ofta på små utrymmen. Onåbara för ögat men med enorm spridningsförmåga skapade det nya coronaviruset en pandemi som inte bara tagit många människors liv utan även innebär stort lidande för de som insjuknar och stora och ofta allvarliga konsekvenser av de restriktioner som vidtagits för att hindra smittan. De olika förhållningssätten till viruset i Sverige och Danmark har inneburit en serie nya gränshinder i regionen.

Hösten 2020 har danska minkar skapat diskussion på båda sidor sundet, som smittspridare, offer och nödvändiga objekt för arbetstillfällen. De har setts både som små monster som varit värdar för ett muterat corona-virus och som utsatta varelser i en vidrig pälsproduk-

tion, men oavsett har de definitivt setts som danska. Minkar har varit föremål för och i dansk politik, danska debatt och dansk arbetsmarknad. De svenska minkarnas öden blev en mindre och tystare fråga, även om Sveriges regering beslutade att stänga ner Sveriges minkfarmer under 2021. Det finns alltså mycket kvar att lära och förstå kring djur på gränsen mellan det danska och svenska och vi hoppas att detta nummer stimulerar en fortsatt diskussion om de gränser som djuren uppmärksammar oss på.

BILDER OCH ILLUSTRATIONER

Bildredaktör för *Gränslös* är vanligtvis, från nummer 4 till och med detta nummer 11, Mia Krokståde. I detta nummer är Krokståde även redaktör, och vi vill därför passa på att kommentera bildsättningen och vilken betydelse den har för bidragen. Ett noggrant arbete läggs på att i dialog med författarna komplettera det som skrivs i texterna med illustrationer, inte som dekorativa element, utan som väsentliga informationsbärare. Artiklarna är bildsatta olika beroende på syftet med illustrationerna, från att utmana den mänskliga blicken – hur ser maktrelationen ut, när ett stort och starkt djur möter din blick? – till att hitta historiska bilder som kan levandegöra databasers ibland knapphändiga information. Illustrationerna är författarnas egna, tagna från kulturarvssamlingar, arkiv, bibliotek, tillgängliga via licensfria plattformar eller konstverk av kända målare. Mötet med en bild är ofta mer omedelbar än mötet med text, som kräver tid att läsa. Vi vill därför göra läsare uppmärksamma på att de finns en del bilder i detta nummer som kan väcka starka känslor. Det är bilder som visar döda eller dödande av djur. Bilderna är inte menade att chocka läsaren, utan finns där för att de tillsammans med texterna kan visa något som inte enbart text kan.

NOTER

1. <https://www.svd.se/ar-svenska-grisar-gladare>

BILDMATERIAL

Fotografier på sida 5 tagna av, från vänster till höger: Matthias Zomer, Lisa Lyne Blevins, T. Q.

